

Egy „páratlan páros”

Görömbei András és Nagy Gáspár

Költő és kritikus ritkán értik meg egymást. Mind a kettő alapvetően mást akar. Az egyik önkifejezni és önkiteljesíteni önmagát, a másik ennek az önkifejezésnek és önkiteljesítésnek a hiányosságaira mutat rá. Pedig voltaképpen szót is érthetnének egymással, hiszen érdekük és törekvésük célja közös. A színvonalas irodalom. Értékes irodalmi művek létrehozása. Akár csak a legújabb kori magyar irodalom történetének is vannak legendás költői és kritikusai egymásra találásai. Hány költői pályát láttunk megrekedni az elmúlt évtizedekben csak azért, mert adott esetben nem akadt a közelben egy arra alkalmas szakértői szem, amelyik jó szándékkal és kellő megértéssel segítséget tudott volna nyújtani a továbblépéshez! S hány kritikust vagy irodalomtörténészt láttunk elbizonytalanodni csak azért, mert nem találta a megfelelő költői alanyt vagy tárgyat ahhoz, hogy irodalmi vagy irodalomtudományi eszményét és eszköztudományát azon kipróbálhassa! Szerencsére vannak azért kivételek is. Közülük is kiemelkedik Görömbei András és Nagy Gáspár több évtizedes barátsága és szellemi szövetsége.

Valahol jelképes az az esemény, hogy a 2004-es Ünnepi Könyvhéten – a költő halálát alig három esztendővel megelőzően – együtt szerepeltek, mégpedig önálló kötettel. Mindkét könyv középpontjában természetesen Nagy Gáspár személye és munkássága állt. Az egyiket ő írta másokról, a másikat más írta őróla. Az első *Szavak a rengetegből* címmel – micsoda elégtétele a sorsnak! – a Tiszatáj Könyvek sorozatában látott napvilágot, s Nagy Gáspárnak többnyire költő- és íróelődökről, valamint határon inneni és túli kortársakról szóló, rövidebb-hosszabb megemlékezéseit, köszöntőit, recenzióit tartalmazta. A második – ez sem kevésbé beszédes és szerencsés véletlen! – a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó Tegnap és ma (Kortárs magyar írók) sorozatának újabb darabja: Görömbei András Nagy Gáspár-monográfiája. A két kötet a megjelenés időbeni egybeesése és a „főszereplő” személybeli azonosságán túl mindenekelőtt abban is rokon, hogy legalább annyira szól az írás(ok) szerzőjéről, mint az írás(ok) tárgyáról. Esetükben a megismerés és a megismertetés szándékának felmutatása és kifejezése egyúttal egy sajátos önhermeneutikai folyamat (önmegismerés és ön-megismertetés) felmutatása és kifejezése is. A határon-lét, a határhelyzethez érkezés tudata és költői-tudósi szituálása hatja át őket. Többről és másról van szó bennük, mint a korábbi művészi-tudósi értékek és eszmények egyszerű megismétléséről. Elsődleges céljuk a korábbi értékekkel és eszményekkel való ismételt, együttes szembenézés, a mai költői-tudósi lét-helyzet horizontjáról történő és hangsúlyozottan személyes, minden öncsalást nélkülöző szembesülés-szembeállítás. Alapvető szándékuk bizonyos önhermeneutikai helyzet kialakítása; a létösszegzés és a szintézisteremtés igénye tehát.

* * *

A szellemtörténeti hermeneutika szerint az ember, természeti és társadalmi lényként, mindenekelőtt individuum a maga, csak a belső tapasztalás révén megragadható egyéni tulajdonságaival, életmozzanataival, élményeivel. A szerves élet a történelmi világ „elő-

fokának” tekinthető, egyúttal „összekötő tag” a szerves természet és a történelmi világ között. Nagy Gáspár életútjának és pályájának is egyik legfontosabb tanulsága és tanúsága az, hogy a történelmi megismerés nem valósulhat meg másképpen, csak ha az egyént gondolkodó, észlelő, érző lényként fogjuk fel, akinek létezése, létének értelme teljes mértékben egyéni s egyben a történelmi univerzum reprezentálása. Meggyőződéssel vallja, hogy a történelmi folyamatokban kibontakozó mozgások, változások az egyes emberek, bizonyos célok érdekében kifejtett akarati és cselekvési megnyilvánulásainak kölcsönhatásából következő mozgások és változások. A korszellemre jellemző jelenség-együttes az egyének élményvilágát fejezi ki, mint ahogy az egyén élményeiben pedig a kor szelleme tükröződik. A történelmi folyamatok és a kor szellemének valódi megismeréséhez és érvényes művészi kifejezéséhez elsősorban önmagunk valódi megismerése vezethet.

Nagy Gáspár ennek a kötetének a középpontjába is ezt a(z ön)megismerési folyamatot s annak személyes tanulságait állítja. Könyvének megszerkesztésekor, az ezredforduló kivételes időpillanatában, a történelmi időből és a saját pályájából kimetszett mintegy másfél-két évtizednyi időszakaszt átölelő szövegek segítségével igyekszik korának és életútjának lényegiségét megragadni. Törekvése annak tudomásulvétele, hogy az életnek az egyén életútja (Lebensverlauf) szempontjából alapvető sajátossága az időbelisége. Az életút az egyén számára élményekből áll, amelyek – az idő folytonos múlása ellenére – a jelenlét egységének képzetét nyújthatják. Az élet különböző mozzanatait, az énről vonatkozó közös jelentésük alapján, a tudat egysége összekapcsolhatja. Ezáltal a bevallottan alkalmi gyűjtemény, mely műfajukra nézve esszé-szövegeket, alkalmukat tekintve nagyrészt nyilvános előadásokat, évfordulós megemlékezéseket, köszöntőket, tisztelgéseket, hírlapi kritikákat tartalmaz, az utólagos szerzői-szerkesztői besorolásnak köszönhetően az alkalmiságon túlmutató rendbe sorolódnak.

A szövegek elrendezésével Nagy Gáspár saját életének és pályájának meghatározó mozzanatait úgy éli meg, és dolgozza fel újra, hogy azok összességükben – a pillanat (az ezredfordulás korszak) intenzív, intuitív megélése által – sajátos értelemmé, jelentéssel bíró teljességgé, megértéssé álljanak össze. Kötetének élére a Berzsenyit, Katonát, Kölcseyt, Illyést és főként Petőfit megidéző írásokat helyezi. Olyan alkotóknak állít emléket, akiknél élmény és korszellem, individualitás és univerzalitás, mesterségbeli tudás és felelősségérzet, esztétikai értékeség és közösségi elkötelezettség összhangja valósult meg. A könyv zárata pedig az a 2003 novemberében, a Debreceni Irodalmi Napokon elmondott felszólalás, mely felidézi a *Tiszatáj* folyóirat 1986-os betiltatásának és az évi júniusi száma bezúzatásának, majd az annak nyomán a november végi írószövetségi tiltakozásnak és demonstratív aláírásgyűjtésnek a személyesen át- és megélt történetét. S végül, immáron a Történelmi Hivaltaltól megkapott besúgói jelentések ismeretében, a közvetlen jelen időben (szinte napra pontosan tizenhét esztendővel a nevezetes írószövetségi közgyűlés után) megfogalmazza, „emberi és költői ars poeticacént is” hitvallását.

Előbb Szent Pálnak a Timótheushoz írott második leveléből idéz: „Hirdesd az igét, állj vele elő, akár alkalmas, akár alkalmatlan..., mert jön az idő, amikor a józan tanítást nem hallgatják szívesen, hanem saját ízlésük szerint seregszámra szereznek maguknak tanítókat, hogy fülüket csiklandoztassák. Az igazságot nem hallgatják meg, de a meséket elfogadják. Te azonban maradj mindenben meggondolt, viseld el a bajokat, teljesítsd az ige hirdetőjének feladatát, töltsd be szolgálatodat.” Befelezésül a felszólalás és az önhir-

meneutikai folyamat mintegy kiteljesítéseként, „ha tetszik, legrövidebb ars poeticámként is” saját, az 1987-es *Kibiztosított beszéd* kötetében záró versként szereplő *Félelmen túli...* című költeményét idézi:

*Hogy fényesednek az éjszakák!
amint élesednek a kések,
de a félelmes penge-arzenált
kicsorbíthatja az ENEK!*

*Aki a félelmen túli tartomány
dalokra elszánt kölyke,
jól tudja, miért e földi ágy
s miért a csillagok – fölötte.*

„A hetvenes és nyolcvanas években – állította Görömbei András már a verseket, műfordításokat és esszéket tartalmazó 1995-ös *Zónaidő* című kötet megjelenése alkalmából –, amikor a költők és esztéták egyaránt sok fölösleges szót vesztegettek annak bizonygatására, hogy a költészet közösségi küldetése véget ért, Nagy Gáspár konok és szelíd következetességgel vallotta, hogy egy »élére állított vers« a mi időnkben is sokat tehet. Nem programos politikai harcot hirdetett, csupán nem ismert el tilalomfákat, tabutémákat. Félelem nélkül mondta ki érzéseit, gondolatait. Félelem nélkül nevezte meg azt a kort, melyben élnie adatott. Így hívta ki maga ellen a »nyüszítve támadó gyávaság« bosszúálló, nagy haragját, mely szilenciummal, állásvesztéssel sújtotta a pontos szavú költőt” (A költő egyenes testtartása. *Magyar Napló*, 1995/11). „Az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* (1983) – írta, szinte ehhez kapcsolódva, a költő 2002-es tematikus válogatása, a „...nem szabad feledNI!...” versek – 1956 láthatatlan emlékművének talapzatára című kötet megjelenésekor a *Kortárs* szerkesztője, Szakolczay Lajos – a magyar irodalmi közvélemény és az aluvó cenzúra döbbenetére nemcsak azt mondta ki, tipográfiai játékkal súlyosbítva a megállapítást, hogy a sír, a test, a csont NIncs sehol, hanem utóiratában azt is, hogy a csupán monogrammal jelzett mártírt »Egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI«. Hihetetlen bátorságról tanúskodó kortörténeti adalék ez a költemény. Még azt is ámulatra készítheti, aki nem vagy kevésbé emlékszik a szegedi *Tiszatúj* (*Két nyárfa a hódoltságban*, 1981; *A Fiú naplójából*, 1986) és a tatabányai *Új Forrás* (a főntebb idézett verset megjelentető folyóirat) körüli bonyodalmakra. A »bűnt« itt is és ott is megtorlás követte, sőt a szegedi orgánomot be is tiltotta a politika. Nagy Gáspár vesszőfutásáról most hadd ne beszéljek – besúgókkal övezett múltjának ma már irodalma van –, de hogy mit gondolt saját cselekedetéről a költő, azt az *Anno domini, MCMLXXXIV* mindennél jobban mutatja. Mert az apokrif imaként is jellemezhető, csöndes magába fordulás éppen a gyengéd hangot idézván lesz félelmetes erejű: »Istenem! – valamit mégis jól tehettem, / ha most hétfelől jó ellenem az Ellen, / valamit úgy, ahogyan kellett, / és bocsássatok meg; csak ennyi tellett!« A »csak ennyi« nem volt más, mint a zsarnokság, az írókat a politikai sakktábla tilitoli figurájának képzelő hatalom nyílt arculútése. Nem sokan merték ezt akkoriban megtenni...” (Vérző lélegzet. *Bárka*, 2003/ 1).

Nagy Gáspárról szóló monográfiáját Görömbei András is ennek az életutat és pályát egyként meghatározó és emblematikusan kifejező cselekedet köré szervezi; élet és élet-

mű megbonthatatlan egységességét hangsúlyozza. A mottóként a kötet címlapján szereplő (ön)idézet szerint a költő „személyisége, művészete tisztaságot sugároz és követel”, „igénye – s ezek már a kötetzáró mondatok – a dolgok néven nevezése, a tisztánlátás, következetes erkölcsi magatartás. Költészetének kitüntető jegye az is, hogy a gazdag élményvilág plasztikusan jelenik meg benne, de az élményvers létfilozófiai dimenziókba emelkedik, az emberi létezés nagy kérdéseiről mond hiteles és érvényes egyéni véleményt.” A Nagy Gáspár-i élet(mű) különleges értéke az irodalomtörténész számára, mindezek alapján, nem is lehet más, miként azt a monográfia megjelenésének apropóján tett nyilatkozatában kifejti, hogy „a szemlélete tele van játékos ötletekkel, de a nyelvi játékoságnak olyan mélység-dimenziókat tud adni, hogy az ily módon összetett esztétikai értékvilág maradandó szemlélettágító élményünké válik. Az esztétikai értékvilág összetett. Annak szerves része a morális érték is. Természetesen nem önmagában, nem a műből kilógatva, hanem a mű megalkotottságában, annak természetes elemeként. Ha gondolatban föllapozzuk most a magyar irodalom jellegadó nagy alkotásait, akkor talán nyilvánvaló, hogy erkölcs és esztétikum nem szembeállítható, hanem egymást feltételező elemek” (Esztétikai érték és közösségi felelősség. Görömbei András irodalomtörténésszel Elek Tibor beszélget. *Új Könyvpiac*, 2004. december).

Szellemtörténeti értelemben élmény és korszellem megismerésének három szintje, három fokozata van. Az első önmagunk jobb megismerése a saját életút újraélése, utólagos megélése (Nacherleben) révén. Ennek legnyilvánvalóbb irodalmi kifejeződése az önéletrajz, a biográfia, amellyel az ember – életének kivételes, létösszegző időszakában –, önmagára irányuló elmélkedéssel, élete teljességét képes új formába önteni, formássá változtatni. Az életrajz segítségével énjének világra vonatkoztatását tudatosíthatja; emberi lényegének fokozatos felismerése történelmi portrévá teljesebbé válik.

Nagy Gáspár több mint száz darabból, különféle alkalmi funkciójú és jellegű elegendő írásokból álló, az utólagos szerzői-szerkesztői rendezés-besorolás révén mégis egységes „nagy kompozíciója” egy teljes költői-írói életrajz benyomását kelti, annál is inkább, mert az egyes részletek az életút és a pálya szinte valamennyi, korábban is jellemző mozzanatát újólag magukban foglalják. Ilyen a szülőföldhöz, a szeretett pannóniai, nyugat-dunántúli vidékhez, a családhoz, az őt felnevelő és útjára bocsátó közösséghez való hűség jól ismert toposza. Feltűnnek a bencés iskolai neveltetés emlékei, felmerülnek az alapvető hitbéli kérdések is; költészetfelfogásának mindig is érzékelhető szakrális, transzcendens, metafizikus érintettsége. A szerző a nagy mestereknek, a pályakezdését segítő atyai jó barátoknak – Kormos Istvánnak, Nagy Lászlónak, Jékely Zoltánnak vagy Pilinszky Jánosnak – több írást, szinte önálló ciklusokat szentel. Az ő nyomdokaikon haladva, a hitet és az alkotást egyformán kegyelmi állapotként, a „szabadság áhításának megfogalmazódásaként” fogja fel. S természetesen feltűnnek ebben a kötetben is a közelmúlt történelmét faggató, annak fehér – vagy időközben újólag bepiszkított – foltjait feltáró gondolatok is: 1956 kitörölhetetlen és meghatározó emléke, az 1968-as és 1980-as csehszlovákiai és lengyelországi események.

A költői életműből már jól ismert témák ismételt és egy költő- vagy írói tevékenységén keresztül, áttételes formában történő feldolgozásának indoka azonban ezúttal sem elsősorban az emlékéllátás, a szülőföldhöz, az eszmé(ny)hez vagy személyhez való hűség bizonyítása. Itt minden(ki) a költőszemélyiség jelenbeli lét- és tudatállapotának szempontjából (horizontjáról) tételeződik; múlt és jövő a költő és költészete jelen ideje felől

értékelhető és értelmezhető. A költő Nagy Gáspár szemlélet- és alakításmódjának újabb fontos sajátossága ez a monográfusa által, az idézett interjújában „szellemi nyitottságnak” nevezett tulajdonság: „Sokféle ösztönzést hasznosított egyéni látásmódjának megteremtéséhez. Kormos István, Nagy László, Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Pilinszky neki egyszerre adott útravalót. De ugyanígy említhetjük Illyés, Németh László, Bibó, Tamási Áron szellemiségének felismerhető ösztönzését. Külön pecsétje életművének a kelet-közép-európai zónaidő legkiválóbb alkotóinak testvéri megszólítása, szövetsége. Legfontosabb talán mégis az, hogy Nagy Gáspár szinte szakrális tisztaságú és bátorságú költői világa úgy fogadta be a posztmodern szemléleti elemek sokaságát, hogy közben egy percig sem adta föl nemzeti sorsot vigyázó küldetését. A posztmodern szemléleti elemeket is ennek érdekei szerint hasznosítja.”

S ez a megszokottnál vagy elfogadottnál egy sokkal árnyaltabb, s tegyük hozzá rögtön, sokkal realisabb, igazabb Nagy Gáspár-kép. Nagy Gáspár harcos, sőt vakmerő kiállása a hetvenes-nyolcvanas évek irodalmi-politikai viszonyai közepette feltétlen és tiszteletteljes főhajtást érdemel. A vele készített és mindegyre azonos koreográfiát követő interjúk legfőbb témáját, ennek megfelelően, egészen a legutolsó időszakig jobbra a nevezetes, betiltásra ítéltetett költemények megjelenésének a körülményei, az elhallgattatás, az írószövetségi küzdelmek és a titkári teendőkről való kényszerű lemondás-lemondatás okai vagy éppen a helytállásnak, a méltánytalanságok elszenvedésének méltó, személyes elégtétele: a Nagy Imre-temetésen való (újra) hivatalos írószövetségi képviselő jelenti. Ezekben a nyilatkozatokban – tegyük hozzá: egyáltalán nem a nyilatkozó valamiféle tolakodó kérdései hajlamának köszönhetően – éppen ezért általában nagyon kevés hely és idő marad az esztétikai-poétikai kérdésekkel, a költői pálya alakulástörténetével, a műhelygondokkal összefüggő kérdések megbeszélésére.

Igy azután, az idők során, a költő személye – valóban minden tiszteletet és elismerést megérdemlő helytállása – köré, az érintettől mintegy függetlenül, egy folytonosan újraéledő és egyre masszívabb legendárium szövődik. Ez a legendárium azonban, természetének megfelelően és minden jó szándék ellenére, a kilencvenes években kezdi már-már a költőség, a teljes életmű megismerését és megítéltetését veszélyeztetni. A legendáriumban rejlő veszélyre ismét csak a költő egyik legjobb ismerője, Szokolczay Lajos hívja fel a figyelmet, amikor felveti, vajon „a költemény – akár a képes beszéd sugallatával, akár a nyílt kimondással – működhetik-e *erkölcsként*, a tartás, az *egyenes gerinc* lehet-e esztétikum-létrehozó?” (*A politika senkiföldjén /1993/ = Korfurdaló. Tanulmányok, esszék, kritikák az irodalom, a színház és a képzőművészet köréből*. Bp., 1999, Széphalom Könyvműhely, 247.)

A felmerülő kérdésekre-kétségekre a széles olvasóközönség és a szűk szakmai kör is az ezredvég időszakában kap beszédes választ. Ekkor, a költő születésének ötvenedik évfordulójára jelenik meg a megelőző tizenegy kötetének anyagát, valamint újabb verseit tartalmazó, több mint félezer oldalas gyűjteménye (*Szabadrabok. Egybegyűjtött versek 1968–1998*. Debrecen, 1999, Kossuth Egyetemi Kiadó). „*Szabadrabok* című gyűjteményes kötetem összeállításakor nyertem bizonyos képet arról – vallja a szerző, illetve összeállító –, hogy mit is műveltem az elmúlt harminc-harmincöt évben. Ezt-azt írják az emberről – belehelyeznek, mondjuk, politikai skatulyákba, vagy az úgynevezett történelmi fogékonyságot értékelik –, ám a versek írója óhatatlanul önreflexiót is végez az ilyen egybefoglaláskor. Jómagam úgy vélem: valójában csupán a magam gondjait-örömeit írtam

meg, amelyek persze sok tekintetben egybevágtak egy nagyobb közösségével” (Ember és gondolat. Nagy Gáspárral beszélget Nádor Tamás. *Könyv/Hét*, 2003. május 29.). De a külső szemlélők, a szakmai és az olvasóközönség számára valójában Görömbei András monográfiájának kivételes érzékenységgel és nagy szakmai hozzáértéssel megvalósított értelmezései olvastán tudatosul igazán, hogy túl közéleti aktivitáson, politikai tisztánlátáson, az elmúlt évtizedek során azért itt mindenekelőtt egy tekintélyes irodalmi munkásság formálódott és bontakozott ki, amely minden további legendaépítésnél lényegesebb, s az eddigieknél sokkal több és sokkal alaposabb figyelmet érdemel(ne).

Ebből következően a szellemtörténeti megismerés második és magasabb szintje nem lehet más, mint személyek és azok élményeinek, életmegnyilvánulásainak a megértése, amelynek során a belső tapasztalat elemzése, az én életvonatkozásainak a megélése és magyarázata kiegészül az idegen ének és azok életmegnyilvánulásai megértésének elemzésével. Belső tapasztalat és mások élményeinek megélése és megértése együttesen járul hozzá az általános érvényű megismeréshez, a szellemi világra vonatkozó tudás megszerzéséhez. A tudás megszerzésének legfőbb formája, illetve eszköze ebben az esetben a behelyezkedés (Hineinversetzen) lesz. Hiszen – Wilhelm Diltheynek, a szellemtörténet atyjának a „történelmi ész” kritikájáról készített vázlatai értelmében – „megértésről akkor beszélünk, ha az én a teben önmagára talál; a szellemnek ez az önmagával való azonosága – az énben, a teben, a közösségek minden szubjektumában, a kultúra valamennyi rendszerében, s végül a szellem és az egyetemes történelem totalitásában – teszi lehetővé a szellemtudományokban a különböző teljesítmények együtműködését”.

Nagy Gáspár kötetében az én és a te, a különböző teljesítmények szellemi találkozásának szép példái a költő életében vagy költészetében fontos szerepet játszó személyiségekről készített írások. Ezek jó részét, mint szó volt róla, alkalom szülte: például valamely íróelőd vagy kortárs születésének vagy halálának kerek évfordulója, könyvének ismételt kiadása, új kötetének megjelenése vagy kiállításának megnyitása. Az alkalmi írások mellett jelen vannak a szellemi azonosulásnak azok a különleges példái is, amelyek a más alakba való behelyezkedéssel valamilyen általánosabb (művészeti, társadalmi, történelmi) kérdést is érintenek. Ez utóbbiakban, ugyancsak szellemtörténeti értelemben, a szellemi világról alkotott tudás a saját sors és a mások sorsa megéléseinek és megértésének, valamint az adott közösségre jellemző közös tényezők (Gemeinsamkeiten) történelmi felfogásának és az úgynevezett objektív szellemnek az együttes hatásaként jön létre. Az objektív szellem az egyének közösségének érzékileg – külsőleg – nyilvánosan, vagyis mindenki számára megismerhető, megszerzhető, megtapasztalható életmegnyilvánulásainak – mint a megértés tárgyainak – különböző formáit és közegét jelenti. Szellemisség, amely ugyanakkor az érzéki világban, a társadalom, az erkölcs, a jog, a vallás, a művészetek, a tudományok, a filozófia területén nyilvánul meg. Egy adott kor közösségének olyan tagolt rendje, struktúrája, amelyet az egyén gyermekkorától kezdve elsajátít, s amelynek segítségével környezetében, világában eligazodni képes. „Minden nemzedéknek az a föladata, hogy a magyar irodalomnak az összes értékét Balassitól Illyés Gyuláig éltesse. S ha mi nem beszélünk róla, akkor senki más nem fog beszélni róla. S ha egy olvasónak úgy adhatok át egy Illyés Gyula-, Németh László-élményt, összefoglalva, versben, túl az okos esszéken, de töményen, akkor azt hiszem, hogy a magyar irodalom folytonosságát segítem éltetni” – fogalmazza meg egy televíziós interjúban a költői, de a maga „okos esszéire” is vonatkoztatható iránymutatást a szerző (*Gong*, szerkesztő-műsorvezető Zalán Tibor, Duna Televízió, 2003. június 3.).

Ez esetben is többről és másról is van szó, mint egyszerűen a magyar irodalmi hagyomány éltetéséről vagy élesztéséről. Ennél sokkal lényegesebb a megidézett alkotókkal való személyes azonosulás szándéka és képessége, a személyiségükbe és alkotóművészetükbe való behelyezkedni tudás („évszázadok magyar költészetének hagyatéka”) s az élménynek és alkotásmódnak az utánképzése, utánaalkotása. Vagyis az a tudat, amit nagyon leegyszerűsítve úgy fogalmazhatunk meg, hogy én, a költő itt, a 2003-as kötet címével szólva, az „ezredváltó, sűrű években” képes vagyok, megszerzett tapasztalataim és felkészültségem birtokában, ezen elődöknek a szintjén megszólalni, a kor és a magam lényegiségét az ő közvetett segítségével verssé, művészetté, érvényes gondolattá formálni.

Megélés, behelyezkedés, utánképzés együttese tehát, no meg az a bizonyos személyes, irracionális elem, amelyről az érintett is csak szemérmesen mer beszélni, s amelynek kibontása, értelmezése éppen monográfiájának a nagy érdeme. Annak a monográfiának, aki nem kis feladatra vállalkozott, amikor elszánta magát arra, hogy barátjának, szerkesztő- és munkatársának életművéről készít átfogó értekezést. Az így vállalt kivételes vagy kivételezett tanulmányírói pozíció kétségtelen előnye, hogy minden(ki) másnál közvetlenebb behelyezkedést tesz lehetővé, ugyanakkor megnöveli a veszélyét a kritikátlan azonosulásnak is. Görömbei András az említett interjúban arra a kérdésre, hogy a Csoóri Sándor- vagy a Nagy Gáspár-monográfia elkészítésekor nem zavarta-e, hogy közeli barátairól kell írnia, illő szerénységgel a következőképpen válaszolt: „Azt, hogy a barátjuk lehetek, életem nagy kincsei között tartom számon. Irodalomtörténeti munkámban ez csak annyiban zavart, hogy tudom, még alaposabb, még mélyebb könyvet érdemelne életművük, mint amelyet tőlem kaptak. Tudom azt is, hogy az alkotókban másként élnek műveik, mint ahogy azokat egy-egy irodalomtörténész megközelítheti. Nekem belső szükségből kellett vallomást tennem az ő életművéről. Oly mély belső igényem volt az, hogy elmondjam, amit gondolok és érzek életművéről, hogy ez hatálytalanított minden egyéb akadályt.”

S ezzel máris a szellemtörténeti megismerés harmadik szintjéhez érkeztünk, mely szerint a legmagasabb rendű szellemtörténeti feladat egy alkotó embernek vagy művésznak a megértése, az adott alkotó személyiségben vagy műalkotásban az életösszefüggés felmutatása, ami csak abban az esetben lehetséges, ha a megértés során a kifejezés, a külső, a ható tényező és a kifejezett, a belső tényező, az eredmény viszonya valamely egész összefüggésének értelmében és a megértés folyamatában egységgé ötvöződik. Ennek legfőbb eszköze az élményösszefüggés utánképzése, utánaalkotása (Nachbilden), hiszen maga a megidézett mű is egy másik alkotó egyén élményeinek intuitív kifejeződése. A megértés ilyen értelemben szorosan összefügg a megéléssel mint a teljes lelki valóság felfogásával, ugyanakkor megköveteli az adott személyiségbe vagy a mű világába való mind teljesebb behelyezkedést. Ebből következően, szükségszerűen és mindig, tartalmaz irracionális, szubjektív elemet. Az életösszefüggésnek az adottban való felmutatása akkor lehet (művészileg is) igazán sikeres, ha az az összefüggés saját megélésként és immáron saját, egyedi műalkotásként jelenik meg.

A Nagy Gáspár-versek meg- és elismertetését hosszú időn keresztül egy szigorúan és szűk értelemben vett szakmai (irodalom- és kritikaelméleti, interpretációs és szakmódszer-tani) kettősség vagy paradoxon is nehezítette. Ennek lényege az, hogy a költő által tudatosan vállalt és a közéleti szerepvállaláshoz hasonló elszántsággal képviselt művészeteszmény és alakításmód, illetve az éppen az adott időszakban hasonlóképpen a saját meg- és elismertetéséért küzdő, korszerűnek gondolt irodalomtudományi-interpretációs elmélet és kriti-

kai gyakorlat meghonosítását célként maga elé tűző szellemi műhelyek képviselőinek költészeteszménye és poétikafelfogása között meglehetősen ellentét támadt, s ez esetben is bizonyos fáziseltolódáshoz vezetett. Nagy Gáspár számára a költészet az, mint említett gyűjteményes kötetének fülszövegében maga írja, „amitől a nappal éjszaka, és az éjszaka nappal. A múlt pedig teljes értékű jövő. S mindez jelen időben, ismétlődhet, ahányszor csak akarja az a kulcs, amelyik pontosan sejtí a zár titkát. De hogy nyitja-e s nyílik-e? A vers mégis maga a remény.”

Ez a fajta költői hitvallás vagy költészetfelfogás nyilvánvalóan nehezen található kapcsolódási pontot az ezredvéget a személyiség- és nyelvvesztés traumájaként vagy a mindenfajta egész- és egységelvű gondolkodás és ábrázolás kríziseként tételező (posztmodern) irodalom- és tudománykoncepciókkal. Költészet és recepció egymásra találásához, ma már pontosan látható, mindkét irányból elmozdulásra volt szükség. A költő részéről ez az elmozdulás az életmű együttes felmutatásával s esszékötetében a „háttéranyag” megmutatásával megtörtént. Hasonlóképpen éppen ez idő tájt érzékelhetővé vált valamilyen elmozdulás a honi irodalomtudósi-kritikusi hozzáállásban is. Ezt a szaktudományos és kritikusi körökben megfigyelhető elmozdulást jelezte a helyzet tarthatatlanságának és az irányzati egyoldalúságnak a mind gyakoribb fel- és beismerése.

Szigeti Lajos Sándor például egyik előadásában tudományosság és költészet különállását destrukcióként határozta meg, „mégpedig abban az értelemben, hogy destruáló literátori magatartásnak tartom azt, hogy az éppen aktuális – vezető és irodalompolitikát alkotó – irodalomtudományi iskolák szinte csak egymással vitatkoznak, tulajdonképpen a művek fölött, abban az értelemben legalábbis, hogy maga az irodalom, a költészet – néha – szinte csupán illusztrációvá vált (válik) ezen iskolák tollán, mert az adott elméleti irányok képviselői elfelejteni látszottak (látszanak) azt, hogy maga az irodalom – jelesen: a költészet – járja a maga útját, függetlenül az elméleti-elméletörténeti megfontolásoktól” (*De/líra és /de/literatúra. De költészet, de irodalom. Bárka, 2000/6*).

Egy másik, irodalomtudományi munkákat elemző recenzió szerzője a kortársi helyzethez képest egyértelműen az irányzati sokszínűség mellett foglal állást akkor, amikor azt állítja, hogy „az irodalmi mű mindig bonyolultabb, mint amit az adott módszerrel ki lehet, ki tudnak olvasni belőle. Egy-egy új irányzat megformálódása után mintha nem lenne meg az irodalmároknak az a bátorság, hogy valamely művet régebbi, elavultnak ítélt módszerrel közelítsenek meg, egyszerűen csak azért, mert az adott műnek az adott módszer jobban megfelelt. [...] Ebből következően: mintha az irodalmár önkénye döntene el, hogy egy-egy műhöz mely (éppen divatos, preferált) módszerrel közelít, s nem hagyja, hogy mintegy a mű válassza ki magának a hozzá leginkább illő módszert” (Goretity József: *Ex Libris. ÉS, 2003. július 11.*).

A hazai irodalomtudomány helyzetéről rendezett konferencia anyagát közreadó tanulmánykötet végigolvasása után egy másik recenzens arra a következtetésre jut, hogy „alighanem lassan tényleg véget ér az aktuálisan egyedül üdvözítő módszertanba vetett hit kora, s egy olyan csendesebb munkálkodás kezdődik, amelyben a feladat és a cél határozza meg a metódus kiválasztását, amely kiválasztás egy immár talán valamivel hosszabb távú emlékezet által felhalmozott módszertani lehetőségkészlettel gazdálkodhat” (Szilasi László: *Ex Libris. ÉS, 2004. november 19.*).

Görömbei András pedig, ennek jegyében, éppen a (poszt)modern irodalomtudomány talán legtöbbet idézett alakjaira hivatkozva érvel a létérdekű irodalomszemlélet létjogo-

sultsága mellett: „Egyébként az irodalom személyiség- és közösségformáló erejét a modern irodalomelmélet egyes megállapításai is messzemenően igazolják. Heidegger alapján Gadamer és Jauss világosan kifejtette azt, hogy a mű befogadásakor az olvasó horizontja a műalkotás hatására megváltozik. A nagy művészi alkotások kitágítják az úgynevezett elvárési horizontunkat, új világot nyitnak ki előttünk. Ez az újdonság, változtató, formáló hatás azonban nemcsak a megalkotottságból származik, hanem a megalkotottságban megnyilatkozó eszmékből, gondolatokból, létismeretből is.” Talán végre minden esély adott Nagy Gáspár költészetének minden (személyes-szakmai, politikai-ideológiai) előítélettől, elfogultságtól vagy legendától mentes megítéléséhez.

* * *

Nagy Gáspár kötetének végére mintegy százoldalas „függelék” illeszt. Az abban szereplő írásoknak nincs közülük már se szellemtörténethez, se hermeneutikához, nincs közülük se megismeréshez, se önmegismeréshez. Nyílt(színi) vallomások: életről, világról, művészetről, költészetről. Leginkább a szakma, a mesterség kérdéseiről szólnak. Görömbei András monográfiájának elejére illeszt egy alig tízoldalny bevezetést. Annak nincs köze még se szellemtörténethez, se hermeneutikához, nincs köze se megismeréshez, se önmegismeréshez. Nyílt(színi) vallomás: a magyar líra ezredfordulós állapotáról.

Nagy Gáspár és Görömbei András több évtizedes barátsága és szellemi szövetsége a dilthey-i értelemben vett „különböző teljesítmények együttműködésének” kiváló példája. A költő gyakorlati törekvései elméleti igazolását kapja a teoretikusi tevékenységben. Az elméletíró a gyakorlatban látja igazolódni elvi feltételezéseit. „Páratlan párosuk” és tevékenységük mind a mai napig fontos hozzájárulást jelenthetnek egy tartalmasabb, árnyaltabb és korszerűbb irodalomszemlélet kialakításához ◀

VILCSEK BÉLA (1956) irodalomtörténész, egyetemi tanár.